

TEODOR DIMA

Întâlniri electiv - Lucian Blaga și Constantin Noica

Elective meetings - Lucian Blaga and Constantin Noica

Abstract

Of all the Romanian thinkers, Constantin Noica was almost exclusively attracted to Lucian Blaga. In most of his writings, whenever he felt the imperious need to prove his ideas, he turned to the philosopher of "luciferic knowledge". Thus, Noica offered solutions for the understanding of the expression "strengthen the mystery through the ecstatic intellect". Also, if Lucian Blaga built a metaphysic of genius, Constantin Noica particularized the idea of genius, taking Eminescu as an example, regarding him as "the complete man of the Romanian culture".

Pe 5 mai 1987, primea *bun de tipar*, la Editura Cartea Românească, volumul *Lucian Blaga - cunoaștere și creație*, coordonat de Dumitru Ghișe, Angela Botez și Victor Botez, în care Constantin Noica scria poate ultimele cuvinte despre Lucian Blaga¹, cu care se întâlne de multe ori în scrierile sale, simțindu-și „ființa” în „pulsatie” ideatică față de „determinațiile” care au individualizat creațiile blagiene. Într-un studiu de aproape patru pagini², realizat desigur la cererea coordonatorilor volumului, și probabil fără să aibă la Păltiniș scrierile lui Blaga, Constantin Noica își compara neîncrederea în veacul ce urma să vină cu capacitatea lui Blaga de „convertire a negativului în pozitiv”.

Cu alte cuvinte, spuneam noi³, Blaga s-a adresat istoriei culturale a omenirii, constatând că *diferența specifică* a omului (*determinațiile*, ar fi spus Noica), prin care acesta a devenit ființă istorică, deosebindu-se astfel de toate celelalte ființe, este capacitatea sa creatoare; pe aceasta, omul nu o poate depăși pentru că ea este sublimul, este absolutul spre care tind reprezentanții geniali ai umanității. Omul este o ființă creatoare, care își depășește mereu creația, dar care, tocmai de aceea, nu-și poate depăși condiția de creator.

Omul este, prin urmare, o *ființă dogmatică* și trebuie să aibă în stăpânire o metodă dogmatică, izvorâtă din condiția și din destinul său de a fi creator⁴. Intitulându-și primul

Teodor Dima

Professor,
Ph.D.,
Member of
Romanian
Academy,
Al. I. Cuza
University,
Iasi,
Romania.

Author of the books:

Metodele inductive (1975); *Între prudență și eroare. Eseu asupra naturii și dinamicii științei* (1978); *Dialectica procesului de cunoaștere* (1978); *Explicație și înțelegere*, 2 volumes (1980, 1994); *Întemeieri raționale în filosofia științei* (coord.) (1983); *Logică generală* (coord.) (1991); *Logică și argumentare* (2000); *Petre Andrei și Modelul intelectual în cultura română* (coord.) (2001); *Vasile Conta - valorizare și interpretare* (2003).

Key words:

knowledge, Romanian culture,
Lucian Blaga, Constantin Noica,
genius, creation

studiu din *Trilogia cunoașterii*, *Eonul dogmatic*, Blaga sugera că, în filosofie, „se deschide o perioadă istorică în care gândirea va institui precumpănitor dogme”⁵. De asemenea, analizând primele cristalizări ale unui mod „dogmatic” de gândire, Blaga constata că acestea erau *antinomice* în sine, intrând în dezacord cu înțelegerea rațională, fie printr-o *transcendere* a logicii, fie printr-o *transfigurare* a ei.

Cu alte cuvinte, omul este înzestrat cu un intelect structurat logic, cu ajutorul căruia ordonează cognitiv mediul natural în care se află. Dar, pentru a crea, pentru a fi demiurgul culturii, omul trebuie să iasă din „orizontul concret”, *paradisial*, al realității cognoscibile și să intre într-un „orizont al necunoscutului”: „Orizontul necunoscutului, ca o dimensiune specifică a ambianței umane, devine principalul factor ce-l stimulează pe om la cele mai fertile încercări de a-și releva sieși ceea ce este încă ascuns”⁶. Orizontul necunoscutului (al misterelor) are darul de a „desmărgini” orizontul concret, pentru ca omul să-și realizeze continuu dimensiunea creatoare. „Ca o consecință a structurilor și formelor sale, obținute prin succesive mutațiuni verticale, omul se afirmă într-o ambianță desmărginită până dincolo de lumea concretă în orizontul necunoscutului. Această enormă desmărginire este una dintre condițiile esențiale prin care omul devine ceea ce este: ființă creatoare de cultură, prin excelență”⁷.

Starea normală a intelectului, când acumulează cunoscutul (ceea ce a fost descoperit și inventat), este o *stare enstatică*, dar sunt impulsuri covârșitoare din partea obiectelor, ceea ce determină intelectul să intre în sfera necunoscutului și, pentru aceasta, el face un salt în *antinomie*. Omul este provocat să cunoască și, de aceea, atacă necunoscutul cu „arme” neobișnuite, care sfidează logica obișnuită a rațiunii. Îngădit de tiparele unei logici care îl apără de eroare, omul de geniu, pentru a-și îndeplini destinul de creator, sparge tiparele și sare dincolo de cerc în lumea misterelor pentru a le spori.

Interesat de filosofia lui Blaga, așa cum vom arăta mai jos, Constantin Noica a decriptat sensul expresiei „*potențarea misterului de către intelectul ecstatic în domeniul minus-cunoașterii*”: „Blaga are curajul să spună: de vreme ce nu putem dezvălui misterul, să-l potențăm. Este aproape ce se întâmplă astăzi în matematici, pe care Blaga le invocă adesea și poate în chip întemeiat: nimeni nu pare a putea da măsura logosului matematic; dar, pentru că nu-i pătrunde «misterul», matematicianul adevărat îl sporește, creând noi geometrii”⁸.

Noi considerăm că Noica are numai parțial dreptate, căci Blaga nu spune: „de vreme ce nu putem dezvălui misterul, să-l potențăm”; el spune: „de vreme ce am deschis un mister, prin revelarea cripticului, îl potențăm”⁹; abia acum urmează interpretarea lui Noica și ea este într-adevăr dătătoare de sensuri: necunoscutul, odată atins, el sporește numărul solicitărilor; de asemenea, sunt cu adevărat demne de intelectul ecstatic, de intelectul care nesocotește canoanele logicii pentru a revela noutatea, numai acele mistere care permit propria lor potențare.

La nivelul cunoștințelor acumulate de fizica anilor 1930, Blaga a dat un exemplu edificator pentru înțelegerea potențării misterului deschis, datorită direcționării sale spre necunoscut, spre „minus-cunoaștere”. Fizica, scria Blaga, interpretând fenomenele luminii, a ajuns, prin teoria cuantelor și mecanica ondulatorie, să *reveleze cripticul* fenomenelor de lumină și să-l exprime *antinomic*: lumina este ondulatorie și corpusculară. Revelarea cripticului se efectuează aici în direcția „minus”. *Misterul deschis* al luminii este revelat în latră sa criptică, dar, prin revelare, misterul deschis nu este calitativ atenuat, ci *potențat*, în special datorită intervenției imaginației creatoare. Deschizând misterul cuantelor, fizica a pătruns într-un domeniu nelimitat al misterelor, constituindu-se noi teorii științifice, cu aplicații, anterior nebanuite, impulsionând tehnica și alte cercetări științifice.

Dezvoltarea fizicii, dar și a altor științe, a dovedit că Lucian Blaga a construit o gnoseologie explicativă, dar și anticipatoare. În termeni metafizici noi, ea a explicat modul cum se desfășoară procesul decriptării misterelor în știința modernă, dar mai ales cum se va petrece acest proces în știința viitorului, Blaga intuind în special necesitatea acțiunii unui intelect neobișnuit dotat pentru a putea descoperi și crea lucrări neobișnuite. Numai un intelect neobișnuit, ecstetic, poate să înainteze spre minus-cunoaștere.

Minus-cunoașterea evidențiază plenar aportul paradoxiei, al metodei instituite de Blaga în *Eonul dogmatic*. Minus-cunoașterea necesită formulări antinomice ale tezelor; acestea întetesc, potențează și radicalizează misterul deschis. Dar o teză antinomică nu se poate susține decât dacă, spunea Blaga, se potențează o *sinteză*. Însă un intelect obișnuit, enstatic, și chiar intuiția, refuză sinteza din termeni antinomici; în schimb, intelectul ecstetic poate să înțeleagă că sinteza antinomică este o *expresie a unui mister potențat*, încât ea apare ca *sinteză postulată* și chiar impusă de misterul deschis, de obiectul despăcat în fanic și criptic. Cu alte cuvinte, Blaga susținea că intelectul nu impune formele antinomice lumii, ci numai le revelează pe cele existente, cu condiția să fie un intelect dotat. „Ca expresie conceptuală, sinteza antinomică revelează «cripticul» unui mister deschis, dar, prin felul revelării, misterul îndură o întetire, o adâncire, o reliefare, o radicalizare”¹⁰.

Astfel că logica discursului natural al cunoașterii paradisiace, determinată din exterior, se transfigurează, silind scindarea unor termeni învățați să trăiască solidari din punct de vedere logic. „Antinomia transfigurată devine principala formă de manifestare a minus-cunoașterii”¹¹. „Suspendarea logosului, prin actele minus-cunoașterii, nu înseamnă anularea definitivă a logicii umane. Ea înseamnă numai scoaterea din rigoare a legilor logosului pentru anume *rezultate* ale cunoașterii înțelegătoare, și aceasta nu întâmplător și în chip capricios, ci pe baza logicii însăși, pe baza proceselor imanente ale cunoașterii luciferice și, nu în mică măsură, pe baza materialului fanic al misterelor deschise”¹². Deși logica se transfigurează pentru ca intelectul să ajungă la ceea ce este ascuns, rezultatul acestui salt în necunoscut, în momentul în care este formulat („fixat într-o formulă”), „el se supune, sub raportul posibilităților de a opera cu el, tuturor regulilor logice”¹³.

Prin urmare, minus-cunoașterea este un sector al îndrăzelii, al aventurii cognitive, al desmărginirii, când acționează intelectul ecstetic, propulsat de propriile-i năzuințe și de natura criptică a obiectelor cărora li se aplică. De aceea, preciza Blaga, intelectul ecstetic nu poate fi o stare permanentă a intelectului, ci numai o stare temporară, provocată de ceea ce este ascuns în mister.

Lucian Blaga, de la primele semne ale capacității sale de autoapreciere, a constatat că este o „ființă eminamente metafizică”¹⁴ și că predilecția sa o constituie teoria cunoașterii. Dar Blaga teoretizează cunoașterea realizată de geniu, de acela care are „*darul de a trăi cu deosebită intensitate în orizontul misterului, și mai ales are darul de a converti misterele în metafore revelatorii și de tipare abisale*”¹⁵. Astfel, geniul obține „prestigiul de suprem reprezentant al destinului uman”, nu numai în artă, dar și în toate ramurile de cultură (filosofie, știință, tehnică etc.), în măsura în care sunt produse „acte revelatorii”.

În „rostirea filosofică românească”, pe Constantin Noica l-a atras, aproape în exclusivitate, Lucian Blaga. În marea majoritate a scrierilor sale, atunci când simțea imperioasă nevoie să-și sprijine părerile, se îndrepta spre filosoful „paradoxiilor transfigurate”. Așa s-a întâmplat și când, răscolit de fenomenul Eminescu, a vrut să-i evidențieze genialitatea. Considerând că „Individul genial e uneori un posedat și își are puterile grupate și concentrate, până la demonism, în slujba unui orizont al misterului și pe fâgașul actelor revelatorii”¹⁶, Lucian Blaga construia o *metafizică a geniului*; Constantin Noica, în schimb,

a particularizat ideea de geniu, întruchipând-o eminescian, considerându-l pe Eminescu „o conștiință de *cultură* de dindărătul nostru – de la folclor și până la științele pozitive – devenind astfel conștiința noastră mai bună, sau poate mustrarea de conștiință a oricărui intelectual, care-i vede necuprinsul...”¹⁷.

Creatorul de geniu, considera Blaga, nu se întreabă niciodată de ce creează și nici nu resimte oboseala muncii. El creează întrucât aceasta este vocația sa, modul său de a fi în lume, și fiindcă altfel nu poate și nu înțelege să trăiască. Eminescu și-a exprimat neobositul freamăt în 44 caiete; acestea formează un „spectacol extraordinar pe care ți-l dă o conștiință de cultură deschisă către tot”¹⁸. Spre deosebire de alți creatori de geniu (Shelley, Hölderlin, Leonardo, Goethe ș.a.), care au întocmit jurnale cu gândul ascuns că vor fi găsite și citite, Eminescu a adunat în caietele sale tot ceea ce credea că-i va fi de folos pentru desăvârșirea operei sale, care să-l „*redea ființei*”, care să-i „realizeze continuu dimensiunea creatoare”, cum se exprima Blaga în *Aspecte antropologice*.

Caietele reflectă complementaritatea celor două stări, *enstatică* și *ecstatică*, a intellectului eminescian, descrise de Blaga. Sunt note de studiu și lectură, traduceri, teme de gramatică latină, ciorne, exerciții de matematică (care aparțin *paradisiacului*) și versuri din *marea poezie*, gânduri scilpitoare, fragmente de teatru și proză (elemente ale creației *luciferice*). Însuși Eminescu avea imaginea celor două feluri de cunoaștere, anticipându-l parcă pe Lucian Blaga: „Oamenii învățați dar fără talent propriu, adică purtătorii științei moarte, mi-i închipuiesc ca o sală întunecată cu o ușă de intrare și una de ieșire. Ideile streine intră printr-o ușă, trec prin întunericul sălii și ies prin cealaltă, indiferente, singure și reci... Capul unui om de talent e ca o sală iluminată, cu pereți și oglinzi. De afară vin ideile într-adevăr reci și indiferente – dar ce societate, ce petrecere găsesc !”¹⁹.

În cadrul unei conferințe ținute la Botoșani, în 1938, și publicată în revista „Cuget clar”, anul III, 1938-1939, Nicolae Iorga descria cum, de fapt, Eminescu se autocaracteriza în însemnarea de mai sus, căci: „El a fost omul tuturor cercetărilor vechi și noi ale literaturii românești; acela care a dus către literatura românească inspirațiile cele mai deosebite, de la vechea literatură sanscrită și elenică până la cea franceză din timpurile noastre, cu o străbateră a literaturii germane care însă nu i-a fost inspiratoare exclusivă... el este exemplul spiritului care neconținut se întoarce asupra lui, pentru a se completa, și completarea aceasta o caută în toate izvoarele de viață care se găsesc în jurul lui”²⁰.

Așa cum Blaga considera că geniul este un „dar într-o anume rânduială ontologică. Un dar admirat pentru roadele sale, la care aspiră modul de existență specific uman”²¹, Constantin Noica, particularizând, se întreba retoric despre Eminescu: „Nu știm cărei națiuni i s-a făcut darul de-a avea în sânul ei un om complet... După o sută de ani, poetul acesta îndărătul căruia stătea un om de cultură complet, încins de toate pasiunile spiritului și deschis către toate formele de cunoaștere, nu încetează să ne apară drept un om complet”²².

Scriam mai sus că, dintre gânditorii și poeții noștri, Constantin Noica nu s-a despărțit până la sfârșitul vieții de Eminescu, căruia, am văzut, i-a dedicat o carte, impresionat mai ales de *Caiete*, și de Lucian Blaga. În continuare vom da câteva exemple pentru argumentarea acestei păreri personale.

Particularizând expresia greacă *kalokagathie* (frumusețe fizică și morală) la semnificații ale limbii populare, Noica ridică expresii precum „bade” și „mândră” la demnitatea semnificațiilor vechi, îl cita pe Hașdeu, care, în *Magnum Etymologicum*, nota că „Femeia sau fata mândră înseamnă frumoasă nu numai fizicește ci și moralmente”, și își amintea versuri dintr-o postumă a lui Blaga, în care „mândra poate uneori îndemna pe un altul să greșească („Număr pietre peste care / mândra trece vadul / și păcate pentru care / mă

va arde iadul”)²³.

Interesat de „ispita gândului de a se înființa” pentru a ieși la lumină, dornic „să-și facă lucrarea, fapta, creația”, Constantin Noica dădea exemple de realizări ale gândului în matematica și fizica secolului al XX-lea, așa cum Lucian Blaga prezentase potențarea misterului în aceste domenii. De asemenea, referindu-se la ispitele tinereții lui Goethe, el amintea descrierea lui Blaga a „timpului-havuz”²⁴, în care ar trebui să intre dezirabile ispite: bucurie, sănătate, înțelepciune, productivitate, nemurire. Întrebându-se cu ce s-ar putea înlocui acest univers corespunzător tinereții fără bătrânețe în care Goethe și-a construit nemurirea, Noica ajungea mai întâi la un nivel folcloric, aici aflându-se dragostele întâlnite pe drum, noroacele din târguri, dorul și curțile lui, „așa cum sunt răspândite pe unde își găsește gândul ispitele”. (*Ibidem*). Vor rămâne aceste ispite, îmbrăcate în hainele lingvistice, moștenite din străbuni (dragoste, noroace, doruri)? Răspunde autorul „rostrii românești”: „Nu poți s-o știi și nici măcar s-o dorești, la lumina zilei și a veacului. Dar undeva, pe ascuns, îți spui, cu Goethe (și cu Blaga – adăugăm noi) și cu omul acela tânăr: «Doamne-ajută cui sărută»” (*Ibidem*).

Într-un eseu *Despre trei iscusiri*, din cartea la care încă ne mai referim, de o neostoită ispitire, Noica apela la exemplul dat de anticul Antiphon, pentru a face, mai întâi deosebire între formă și esență (între „fanic” și „criptic”, cum spusese Blaga) și pentru a ajunge apoi la rolul *metaforei* în cultură, gândul ducându-l din nou la ispititorul Blaga.

Antiphon propunea o experiență: dintr-un pat de lemn îngropat în pământ va răsări un alt pat? Nu, cel mult un mugur sau un vlăstar. Deci forma „pat” este ceva adăugat, esența fiind lemnul. Cu alte cuvinte, comenta Noica, independent de rezultatele și de natura experimentului, în exemplul dat se află *iscusirea gândirii științifice*: să îngroape lucrurile pe pământul adevăririi lor, adică să le mute în laborator, să le pună la încercare, spre a vedea ce sunt cu adevărat ele (*Ibidem*, p. 60). Există și *iscusirea gândirii speculative*: dacă îngropi patul într-o amintire sau într-o nevoie umană, dacă îl îngropi (ca idee) în conștiința unui dulgher sau a unui pictor, atunci „vor crește” alte paturi, sau *Patul*, ca *model sau paradigmă*, utilizabil universal sau ca *Rostire*. În sfârșit, există *iscusirea gândului poetic*. Și aici Noica se adresează creației care izvorăște din sensibilitatea funciară a rostirii, din creația populară:

„Măi bădiță, Onule,
Semăna-ți-aș numele
Prin toate grădinile,
Să zboare miroasele
La toate frumoasele,
Să răzbească și la mine,...”,

cu alte cuvinte, prin creație, numele trece dintr-o stare în alta spre a redeveni, tot prin cuvânt, o alinare. Iscusirea gândului poetic este realizarea, măcar pentru o clipă, a *imposibilului*, scria Noica și își amintea din nou de Blaga, care, „prin *geneza metaforei*”, a refăcut sensul culturii²⁵. Generalizând metaforic la întreaga creație culturală, Blaga descria două tipuri de metafore: plasticizantă și revelatorie; totodată, el revenea la destinul omului creator: Prin funcțiile pe care le îndeplinește, metafora rotunjește destinul creator al omului, ea fiind *o dimensiune specială a aces-tui destin*. De aceea, metaforicul este trăsătură fundamentală a oricărei creații culturale (filosofice, metafizice, științifice, mitice, artistice, religioase, magice etc), împreună cu trăsătura stilistică.

În intervenția publică în 1987, Constantin Noica completa viziunea metafizică pe care Blaga o avea față de creație: limbajul său, pare uneori teologic, deși el este „riguros

filosofic”²⁶. Prima operă, de exemplu, este intitulată *Eonul dogmatic*, arătând că se deschide o perioadă istorică în care gândirea va institui precumpănitor dogme. Blaga, scria Noica, putea să spună: „Eonul axiomatic”, și atunci opera s-ar fi impus de la început ca o extraordinară anticipație confirmată de veac. Dar, desprinzând dogma de orice sens religios și dându-i o funcție metodologică, autorul a preferat să spună „dogmă”, chiar dacă era conștient că pune în joc un termen compromis și dacă presimțea că dogma poate lua și forme tiranice.

De ce Constantin Noica și Lucian Blaga își potrivesc atât de bine „iscusirile” în „rostirea filosofică românească”? Pentru că, răspundem noi, au crezut în ea și au slujit-o cu propriile lor creații.

Note:

1. Constantin Noica și-a început „devenirea într-o devenire” pe 4 decembrie a aceluiași an.

2. Constantin Noica, *Viziunea metafizică a lui Lucian Blaga și veacul al XX-lea*, în Dumitru Ghișe, Angela Botez, Victor Botez (coord.), *Lucian Blaga - cunoaștere și creație. Culegere de studii*, Editura Cartea Românească, București, 1987, pp. 23-27.

3. Teodor Dima, *Comentarii la „Cunoașterea luciferică”*, în *Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» Iași*, 1992.

4. Idem, *Posibile semnificații ale „Eonului dogmatic”*, în D. Ghișe, A. Botez, V. Botez (coord.), *op. cit.*, p. 83.

5. C. Noica, *op. cit.*, p. 26.

6. Lucian Blaga, *Aspecte antropologice*, lucrare scrisă după încheierea celui de al doilea război mondial, litografiată în 1948, tipărită în 1976, Editura „Facla”, Timișoara, p. 119.

7. *Ibidem*.

8. C. Noica, *op. cit.*, p. 26.

9. Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, în *Trilogia cunoașterii*, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1943, p. 258.

10. *Ibidem*, p. 259.

11. *Ibidem*.

12. *Ibidem*, p. 265.

13. *Ibidem*, p. 269.

14. L. Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Editura Tineretului, București, 1965, p. 139.

15. Idem, *Artă și valoare*, în *Trilogia valorilor*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 561.

16. *Ibidem*, p. 562.

17. Constantin Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, Editura Eminescu, București, 1975, p. 18.

18. *Ibidem*, p. 21.

19. Mihai Eminescu, *Manuscrisul 2289*, fila 15, cf. *Ibidem*, p. 30.

20. Citat în *ibidem*, p. 75.

21. Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 561.

22. C. Noica, *op. cit.*, p. 75.

23. Idem, *Creație și frumos în rostirea românească*, Editura Eminescu, București,

1973, p. 20.

24 *Ibidem*, pp. 48-49.

25 Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii* (1937) în *Trilogia culturii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944. Noi folosim ediția din 1969, apărută la Editura pentru Literatură Universală.

26 Constantin Noica, *Viziunea metafizică a lui Lucian Blaga și veacul al XX-lea*, în D. Ghișe, Angela Botez, Victor Botez (coord.), *Lucian Blaga - cunoaștere și creație*, Editura Cartea Românească, București, 1987, pp. 26-27.